

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВІРУЮЧИХ ТА ДУХОВЕНСТВА
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ: 30-і роки ХХ ст.**

Розглянуто національний вимір репресій щодо священників, окремих віруючих та їх груп на території України протягом 30-х років ХХ століття. Визначено справжні причини масштабних каральних заходів, що застосовувалися радянською владою щодо представників етноспільнот України, пов'язаних з діяльністю неправославних релігійних громад під час колективізації та Великого терору.

Ключові слова: репресії, терор, колективізація, національні меншини, релігійна громада, духовенство.

Масова ліквідація національних релігійних громад впродовж 30-х років ХХ ст. супроводжувалася жорстокими заходами влади щодо духовенства та активних віруючих. З огляду на це увагу привертають вжиті владою репресивні методи боротьби з проявами релігійного життя національних меншин України тієї пори.

Серед сучасних дослідників, які займалися вказаною тематикою, слід виокремити: Т. Зарецьку [9], І. Луковенка [14], Н. Рубльову [18-20], Г. Стронського [21-22], Б. Чирка [32].

Мета дослідження полягає у висвітленні репресивних заходів радянської влади щодо віруючих і духовенства національних меншин України впродовж 30-х років ХХ ст.

На II Всесоюзному з'їзді Спілки безвірників, ще у червні 1929 р., О. Ярославський сказав, що церковні організації проводять замасковану під релігійні гасла контрреволюційну політичну роботу. Чи не найбільший наступ радянська влада повела на католицьку церкву, яка стояла на захисті традиційних цінностей не лише польського, а й частини німецького населення України. В якості особливо небезпечних проявів антиколгоспних і антирадянських настроїв, посяяних католицькою церквою, була розцінена позиція деяких польських сільрад, керівники яких заявляли, "що ми в першу чергу поляки, це наша сільрада і це нам вирішувати, хто у нас куркуль і чи є він у нас взагалі" [21, 18].

Більшовики закликали провести "чистку" серед активістів та членів сільських рад, позбавити повноважень тих, хто був пов'язаний із релігійним життям [35, 280]. Особливо їх непокоїла проповідувана католицьким духовенством ідея національної єдності всіх поляків, в той час коли комуністи не зупинялися твердити про класову солідарність [22, 286].

Як можна побачити, з початку 30-х років набрала оберті тенденція штучного нагнітання антикатолицьких пристрастей внаслідок чого збільшилася кількість випадків застосування репресивних заходів відносно духовенства та віруючих [27, 21]. Арешти ксьондзів набули масового характеру. Тільки в 1930 р. ДПУ заарештувало 49 священників, причому деяких з них повторно [22, 287]. З України римо-католицьких священнослужителів почали висилати на схід та північ СРСР. Радянське керівництво та партійні ватажки всіх рангів звітували про успіхи у боротьбі з РПЦ. 1933 р. у Житомирській єпархії РКЦ нараховувалося лише 17 ксьондзів, а в Кам'янецькій – 13 [9, 67].

Влада намагалася організувати показові судові процеси над священниками, які обслуговували польське та німецьке населення. Однак внаслідок відсутності відповідної підготовки цей метод антирелігійної пропаганди не був дієвим. Так суд над священником Мокельке, який обслуговував релігійні громади кількох німецьких колоній на півдні України, відбувся далеко від місця його пасторської діяльності, тож люди, котрі його знали особисто, не змогли дістатися засідання [26, 1].

За "антирадянську агітацію" карали помітних представників німецького духовенства: арештували пастора Коха, депортували пастора Зейба. Було знищено баптистський центр і вислано на північ всіх проповідників [30, 47]. Влада інкримінувала лютеранським пасторам організацію антиколгоспних виступів, як це трапилося з пастором Фельдом, що очолив селянське повстання німців в Люксембурзькому районі [4, 104].

Згідно з довідкою відділення НКВС Високопільського району, за контрреволюційну діяльність у 1930-1935 роках було репресовано пастора лютеранської парафії с. Високопілья Баумана й 4 підпорядкованих йому церковних старост, католицького ксьондза Балізера, у справі якого 3 чол. були засуджені до 13 років ув'язнення, та 9 менонітських проповідників [29, 73-74]. У Молочанському районі за період з 1930 по 1932 рік з 150 менонітських проповідників було репресовано понад 110 осіб [3, 152].

Саме з метою остаточного подолання протидії селянства України заходам радянської адміністрації й було організовано штучний голодомор початку 30-х років. Звісно, що за цих обставин будь-яку іноземну допомогу голодуючим з-за кордону влада сприймала, як втручання ворожих сил у внутрішні справи "країни соціалізму". Відповідати за одержання закордонної допомоги довелося тим, кому вона була адресована [19, 326]. Ще з кінця 20-х років влада почала таврувати іудеїв, які отримували мате-

ріальну допомогу з-за кордону [33, 21]. Звідкіля б не надходила допомога – від державних структур чи громадських об'єднань – реакція радянської влади була незмінною – це "антирадянська провокація". У доповідній записці ДПУ "Про гітлерівську допомогу" відзначалося: "З моменту приходу до влади Гітлера значно активізується фашистська діяльність німецьких націоналістичних організацій та консульств на Україні, які широко використовують лютеранське та католицьке духовенство, церковний актив" [8, 56]. Так, підраховуючи валюту, що надійшла з-за кордону для порятунку голодуючих, голова ГПУ УСРР В. А. Балицький водночас доповідав 22 травня 1934 р. ЦК КП(б)У про боротьбу з цим небажаним явищем: "Арештовано поки що 85 чоловік, переважно пасторів, сектантських проповідників, кістерів, осіб із церковного активу, куркулів. Заплановано до арешту ще близько 60 чоловік" [23, 23].

Черговий сплеск репресій щодо римо-католицького духовенства України припадає на 1935 р. Цього разу увага приділялася переважно німецьким пасторам. На остаточну зміну ставлення влади щодо німців України вплинуло загострення відносин СРСР з Німеччиною внаслідок приходу до влади А. Гітлера [19, 327].

У Карл-Лібкнехтівському районі в травні 1935 р. відбулося відкрите виїзне засідання обласного суду у справі "групи німців-ксьондзів" у складі прелата Крушинського, настоятеля католицької церкви у Зельці Лорана, Гофмана і Таубергера [28, 364-365]. Влада організувала прихід під стіни суду делегації колгоспників, які, вимажуючи прапорами, вимагали винесення суворого вироку священикам [24, 50]. 1935 р. на адресу С. Косіора та П. Постишева НКВС надіслав листа, де відзначалося: "Враховуючи, що прелат Крушинський, який очолив групу, має 67 років та Лоран – настоятель німецької католицької церкви в с. Зельці має 63 роки, вважаємо доцільним засудити їх до 10 років концтабору, але беручи до уваги їх похилий вік, замінити засланням до Казахстану на той же строк. Що до останніх трьох обвинувачених – Таубергера, Комира й Гофмана – настоятелів німецьких католицьких церков в Карло-Лібкнехтівському районі – засудити їх до 10 років концтабору кожного" [32, 103]. Протягом 1930-1936 років у тюрмах та таборах опинилися майже всі католицькі патери німецьких колоній Півдня України [18, 350]. Характерною рисою судових процесів 30-х років над римо-католицькими священиками української частини Тираспільської дієцезії було одночасне притягнення до кримінальної відповідальності багатьох (до кількох десятків) їхніх парафіян, серед яких були не тільки німецькі колоністи, а й особи польського походження [19, 327]. На судовому засіданні Одеського обласного суду у справі римо-католицького духовенства Одещини, яке відбулося 21 лютого 1936 р., крім священиків у протизаконній діяльності звинувачувалися жінки, що формували костьольний актив. Полячка М. І. Воеводська була притягнена до відповідальності за нелегальне релігійне навчання дітей, а П.-А. О. Меєр – за отримання від італійського консула коштів для патера Рейхтера [5, 307].

Викорінення з колоній духовних наставників призвело до остаточного занепаду релігійності німців України й стало складовою частиною цілеспрямованого згортання будь-яких інших форм їх національного життя [13, 314].

З прикордонних районів України у східні області і до Казахстану як "ненадійний контрреволюційний елемент" були депортовані сотні поляків. Восени 1935 р. з польського національного Мархлевського району було переселено 350 родин, серед них 51 родину так званих "костьольних активістів" [21, 20].

Конституція СРСР 1936 р. разом із свободою антирелігійної пропаганди декларувала свободу відправлення релігійного культу [11, 309]. В с. Суховоля Володарського району колгоспник Л. Л. Батке про нову конституцію висловлювався так: "Радянська влада повернулася лицем до старого, вже відкриваються молитовні будинки, священикам повертають виборчі права, люди в кінці кінців повернуться до старого, бо останній час діти почали рости дикунками, нічуть не вірять в Бога" [31, 79].

Насправді ж влада намагалася зробити все, щоб віруючі не змогли скористатися наданою свободою. Хвиля репресій 1937-1938 рр. наклалася на загальну кампанію Сталіна і його режиму, яка повинна була покінути з групами соціально "чужих" елементів – всіма тими, хто не вписувався в концепцію майбутнього соціалістичного суспільства [15, 111].

Отже, включення "церковників" і "сектантів" до кола "активних антирадянських елементів", які підлягали викоріненню в перебігу наміченої влітку 1937 р. "куркульської" операції за наказом НКВС СРСР № 00447, розглядалось як один із радикальних способів розв'язання суперечностей, що визріли в конструйованому більшовиками суспільстві [20, 215]. Велика частина католицького населення та духовенство, яке ще продовжувало залишатися на волі, було репресовано в 1937-1938 рр. в рамках національних операцій – "польської" (наказ № 00485) та "німецької" (наказ № 00439) [12, 303]. Відтак розповсюджені серед жителів східної Волині чутки про виявлення віруючих під час Всесоюзного перепису населення 1937 р. з метою їх подальшого фізичного знищення несли в собі певне раціональне зерно [31, 95].

Протягом 1937 р. було репресовано 16225 німців. Всі політичні мотиви висунутих німцям обвинувачень поділялися на кілька підрозділів, серед яких був "за приналежність до церковних та сектантських кіл". За цією ознакою у вказаний проміжок часу представників зазначеної етноспільноти чомусь піддавали репресіям лише в Одеській області. [16, 57]. У звіті про релігійний рух в Україні за 1937 р. відмічалось про пожеввлення на Одещині релігійної та контрреволюційної роботи церковників у 20 районах, причому в Слонечькому районі мала місце відкрита агітація щодо повернення кірх віруючим [25, 9].

Нелегальні релігійні утворення продовжували слугувати підтримці зв'язків між позбавленими культових споруд та духовенства віруючими [34, 197]. Саме тому особливу увагу влада звертала на діяльність відособлених релігійних громад серед німецького та польського населення. В Спартаківському районі німецька конгрегація абендліхтерів влаштовувала вечорами зустрічі під час яких члени секти слухали радіопередачі, що транслювалися з Берліна після чого часто висловлювали занепокоєння більшовицькою політикою. Владі цього було вже досить аби назвати членів громади "відданими агентами Гестапо". Більш того, на Хортиці та в інших районах з менонітським населенням комуністів турбувало існування розгалуженої мережі "шпійонських згай" [10, 88]. У вересні 1937 р. в Житомирі було викрито "шпигунську організацію", до складу якої входили члени німецької та української громад баптистів, останню з яких починаючи від 1925 р. очолював "польський розвідник" Шевчук [2, 3].

Приналежність до громади ружинців або тирціанів, що характеризувалися як "таємні антирадянські та контрреволюційна організація", протягом 1937-1939 рр. каралася смертельним вироком [34, 197]. Звинувачення за участь в цих гуртках було пред'явлене заарештованим у новорічну ніч 1938 р. кільком колгоспникам с. Суржинці Кам'янець-Подільського району [7, 63]. В кінці 1937 р. у Вінниці за перебування в "контрреволюційній польській націоналістичній організації" "Жива Роза" була розстріляна Петронела Ільницька [34, 217].

Як вже стало помітно, віруючим, приводом для арешту котрих була їх активна участь в діяльності релігійної громади, висувались обвинувачення насамперед політичного характеру [20, 218]. Як було сказано в обвинувальному висновку на терціанів із с. Маніковці на Поділлі, агент польських розвідних органів, член "Повстанської Організації Військової" (ПОВ) ксьондз С. Ганський створив контрреволюційну групу ще в 1920 р. під виглядом релігійної секти "терціани". На думку силових структур, організація мала завдання об'єднання навколо себе осіб, які були невдоволені радянською владою. ПОВ нібито намагалася підготувати з них кадри для контрреволюційної повстанської боротьби на випадок війни Польщі з СРСР [17, 176].

Нерідко слідство розпочиналося після того, коли з'являвся наклеп на віруючого, адже для відстеження так званих контрреволюціонерів влада використовувала широку мережу власних таємних агентів та інформаторів [34, 197]. Теоретично, кримінальна справа на віруючу особу мала б складатися з протоколу обшуку, анкети звинуваченого, кількох протоколів допиту та ін. Але практично за низького положення обвинуваченого в ієрархії релігійної громади і такому ж освітньому рівні вміст кримінальної справи був незначним. Наприклад, в кримінальній справі з обвинувачення прихожан прокурівського приходу с. Гречани взагалі не було свідків [17, 179].

Під час Великої терору зазнало певних втрат і єврейське населення, не в останню чергу за свої релігійні переконання. Влітку 1937 р. на шпальтах газети "Безбожник" гостро обговорювався судовий процес над київським мойєлом Могилевичем, якому інкримінували смерть кількох дітей, що була спричинена внаслідок недбалого обрізання [1, 2]. В лютому 1938 р. вдруге був заарештований громадянин Й. М. Вербський, якого звинуватили у керівництві підпільною сіоністською організацією. Слідчі Первомайського районного відділу ДПУ стверджували, що він і члени його організації займалися контрреволюційною діяльністю, спрямованою на дискредитацію радянської влади, через рабинів Х. Шапіро і Х. Колпака були зв'язані з підпільно-релігійною єврейською общиною, виступали проти закриття синагоги, проводили нелегальні релігійні збори [6, 15]. В травні 1938 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності було заарештовано колишнього рабина сталінської синагоги Соломона Кодкіна. В жовтні ж того року його було розстріляно за проведення антирадянської діяльності на користь англійської, румунської і польської розвідок [14, 172-173].

Розв'язана войовничими безвірниками війна змітала всіх: настоятелів церков, рядових священнослужителів та звичайних віруючих – католиків, християн, іудеїв, мусульман. Ця антицерковна війна йшла поруч з війною антинаціональною, бо руйнували вони, кожна по-своєму, найглибші прояви людської душі – духовність, віру, народні традиції, найкращі надбання матеріальної та духовної культури народів [32, 103].

Масові репресії, яких зазнали на собі віруючі етноспільнот України впродовж 30-х років, мали на меті моделювання суспільства шляхом його насильницького очищення від ворогів соціалістичного ладу, в тому числі від найактивніших носіїв релігійного світогляду. Водночас, це була акція помсти і покарання віруючих за неприйняття антирелігійної й антицерковної політики влади, спосіб залякування, що мав забезпечити лояльність решти верств населення. Репресивна політика була умисно спрямована на фізичне знищення священнослужителів, активних віруючих, осіб, що забезпечували належне функціонування релігійних громад, і створення умов, за яких нормальна життєдіяльність представників цих верств населення ставала неможливою.

Література

1. Безбожник. – 31 серпня 1937 р. – № 10.
2. Безбожник. – 17 жовтня 1937 р. – № 18.
3. Безносів А. Молочанский немецкий национальный район / А. Безносів, Н. Осташева // Материали к енциклопедии "Немцы России". – Вып. 7: Немцы Украины: Пилотный сборник. – М., 2002. – С. 146-152.
4. Брандт Л. Лютеранство и его политическая роль / Л. Брандт. – Л.: ОГИЗ Прибой, 1931. – 112 с.

5. Влада і костел в Радянській Україні, 1919 – 1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму / Упорядник Н. С. Рубльова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2003. – № 2(21) – 509 с.
6. Гіркий полин історії: Масові політичні репресії серед єврейського населення Миколаївської області в 20-50-ті роки ХХ ст. – Миколаїв: Атол; Редакційно-видавнича колегія "Реабілітовані історією", 2003. – 122 с.
7. Дмитрик В. А. Великий терор на Хмельниччині. Історико-краєзнавчий збірник (документи, свідчення, публіцистика) / В. А. Дмитрик, Л. А. Савицький. – Хмельницький: ТОВ НВП "Евріка", 2004. – 416 с.
8. Євтух В. Б., Чирко Б. В. Німці в Україні (1920-1990-ті роки) / Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень НАН України / В. Б. Євтух, Б. В. Чирко. – К.: ІНТЕЛ, 1994. – 183 с.
9. Зарецька Т. Злам у житті польського населення УСРР на початку 1930-х / Т. Зарецька // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 19: В 2 ч. Ч.2. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 282 с.
10. Кандідов Б. Церква і шпіонаж / Б. Кандідов. – К.: 1939. – 144 с.
11. Кукушкин Ю. С. Очерк истории Советской Конституции / Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1987. – 367 с.
12. Лиценбергер О. А. Римско-католическая Церковь в России: история и правовое положение / О. А. Лиценбергер. – Саратов: Поволжская Академия государственной службы, 2001. – 384 с.
13. Лиценбергер О.А. Живая церковь / О. А. Лиценбергер // Немцы России : энциклопедия. – Т. 1. А-И / редкол. : В. Карев (пред. редкол.) [и др.]. – М. : ЭРН, 1999. – С.767.
14. Луковенко І. Іудаїзм в Донбасі: дорадянські, радянські та пострадянські реалії / Іван Луковенко // Держава і церква в новітній історії України: Матеріали III Міжнародної наукової конференції (15-16 жовтня 2009 року). – Полтава, 2009. – С. 170-175.
15. Наймарк Н. М. Геноциди Сталіна / Норман М. Наймарк. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 135 с.
16. Нікольський В. М. Репресії органів державної безпеки щодо німців України у 1937 році: кількісні показники / В. М. Нікольський // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. / Ред. кол.: С. Й. Бобилева (відп. редактор) та ін. – Д.: Вид-во Дніпропетр. Ун-ту, 2001. – С. 51–62.
17. Пасечник О. А. Римско-католическая церковь в Каменец-Подольской (Хмельницкой) области в 1920-1941 годах /Пасечник О. А. – Хмельницкий: Издатель ЧП Цюпак А. А., 2009. – 188 с.
18. Рублева Н. С. Особенности существования немецкой католической общности в УССР (1920-1930-е гг.) / Наталья Степановна Рублева // Немцы России и СССР, 1901-1941 гг.: материалы междунар. науч. конф. (Москва, 17-19 сентября 1999 г.). – М.: Готика, 2000. – С.343-351.
19. Рубльова Н. С. Лівідація в Україні ієрархії Римо-католицької церкви (кінець 1917 – 1937 рр.) / Наталя Степанівна Рубльова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 311-331.
20. Рубльова Н. С. Репресії проти "церковників" і "сектантів" в УРСР, 1927 – 1939 рр. / Наталя Степанівна Рубльова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – С. 205 – 219.
21. Стронський Г. Приречена на мовчання. Римо-католицька церква в Україні в 20-30-і рр. / Г. Стронський // Людина і світ. – К., 1994. – № 3/4. – С. 17–20.
22. Стронський Г. І. Репресії сталінізму проти польського населення України у 30-і роки: причини, розмах, наслідки / Г. І. Стронський // Тоталітаризм і антитоталітарне рухання в Болгарії, ССРСР і других странах Восточной Европы (20-80 годы XX ст.): Материалы международной научной конференции, Харьков, 21–23 сентября 1993. – Х., 1994. – Т. 1. – С. 282–289.
23. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 6426, 23 арк.
24. ЦДАГОУ. ф. 1, оп. 20, спр. 6777, 144 арк.
25. ЦДАГО. ф. 1, оп. 20, спр. 7105, 39 арк.
26. ЦДАГО. ф. оп. 20, спр. 7519, 11 арк.
27. Фесенко І. Колишні попи про себе та про релігію / І. Фесенко // Безвірник. – 1930. – № 5. – С. 21–25.
28. Ченцов В. В. Документы советских органов государственной безопасности как источник по изучению проблемы политических репрессий против немецкого населения Украины в 20-30-е годы / В. В. Ченцов // Российские немцы: историография и источниковедение: материалы междунар. науч. конф. (Анапа, 4-9 сентября 1996 г.). – М.: Готика, 1997. – С.347-368.
29. Ченцов В. В. История в документах. К материалам о политических репрессиях против немецкого населения Украины в 30-х годах XX ст. / В. В. Ченцов, Н.В. Китруская // Украина-Германия: экономическое и интеллектуальное сотрудничество (XIX-XX вв.): материалы междунар. науч. конф. (Днепропетровск, 2-3 октября 1997 г.). – Том 1. – Днепропетровск: НГАУ, 1998. – С. 68-78.
30. Ченцов В. В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930-е годы / В. В. Ченцов. – М.: Готика, 1998. – 208 с.
31. Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20-30-х роках ХХ ст. Архівні документи та матеріали / Упорядник С. І. Жилюк. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – 152 с.
32. Чирко Б. В. Нацмен? Значить ворог: Проблеми національних меншин в документах партійних і радянських органів в 20-30-х рр. / Б. В. Чирко // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1995. – № 1/2. – С. 95-110.
33. Шахнович М. Кому служить "релігія Ізраїля"? / М. Шахнович. – Л.: Прибой, 1930. – 96 с.
34. Dzwonkowski R. Religia I Kosciol katolicki w ZSRS oraz w krajach I na ziemiach okupowanych 1917–1991 / Roman Dzwonkowski. – Lublin, 2010.- 612 s.
35. Kupczak J. M. Polacy na Ukrainie w latach 1921 – 1939 / Janusz M. Kupczak. – Wroclaw: Wydawnictwo uniwersytetu Wroclawskiego, 1994. – 360 s.

References

1. Bezbozhnyk. – 31 serpnia 1937 г. – № 10.
2. Bezbozhnyk. – 17 zhovtnia 1937 г. – № 18.

3. Beznosov A. Molochanskiy nemetskiy natsionalnyy rayon / A. Beznosov, N. Ostasheva // Materialy k entsiklopedii "Nemtsy Rossii". – Vyp. 7: Nemtsy Ukrainy: Pilotnyy sbornik. – M., 2002. – S.146-152.
4. Brandt L. Lyuteranstvo i yego politicheskaya rol / L. Brandt. – L.: OGIZ Priboy, 1931. – 112 s.
5. Vlada i kostel v Radianskii Ukraini, 1919 – 1937 rr.: Rymo-katolytska tserkva pid represyvnym tyskom totalitaryzmu / Uporiadnyk N. S. Rublova // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB. – 2003. – № 2(21) – 509 s.
6. Hirkyi polyn istorii: Masovi politychni represii sered yevreiskoho naselennia Mykolaivskoi oblasti v 20-50-ti roky KhKh st. – Mykolaiv: Atol; Redaktsiino-vydavnycha kolehiia "Reabilitovani istoriieiu", 2003. – 122 s.
7. Dmytryk V. A. Velykyi teror na Khmelnychchyni. Istoryko-kraieznavchyi zbirnyk (dokumenty, svidchennia, publitsystyka) / V. A. Dmytryk, L. A. Savytskyi. – Khmelnytskyi: TOV NVP "Evrika", 2004. – 416 s.
8. Yevtukh V. B., Chyrko B. V. Nimtsi v Ukraini (1920-1990-ti roky) / Tsentr etnosotsiologichnykh ta etnopolitychnykh doslidzhen NAN Ukrainy / V. B. Yevtukh, B. V. Chyrko. – K.: INTEL, 1994. – 183 s.
9. Zaretska T. Zlam u zhytti polskoho naselennia USRR na pochatku 1930-kh / T. Zaretska // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 19: V 2 ch. Ch.2. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. – 282 s.
10. Kandidov B. Tserkva i shpionazh / B. Kandidov. – K.: 1939. – 144 s.
11. Kukushkin Yu. S. Ocherk istorii Sovetskoy Konstitutsii / Yu. S. Kukushkin, O. I. Chistyakov. – 2-e izd., dop. – M.: Politizdat, 1987. – 367 c.
12. Litsenberger O. A. Rimsko-katolicheska Tserkov v Rossii: istoriya i pravovoye polozheniye / O. A. Litsenberger. – Saratov: Povolzhskaya Akademiya gosudarstvennoy sluzhby, 2001. – 384 s.
13. Litsenberger O.A. Zhivaya tserkov / O. A. Litsenberger // Nemtsy Rossii : entsiklopediya. – T. 1. A-I / redkol. : V. Karev (pred. redkol.) [i dr.]. – M. : ERN, 1999. – S.767.
14. Lukovenko I. Iudaizm v Donbasi: doradianski, radianski ta postradianski realii / Ivan Lukovenko // Derzhava i tserkva v novitnii istorii Ukrainy: Materialy III Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii (15-16 zhovtnia 2009 roku). – Poltava, 2009. – S. 170-175.
15. Naimark N. M. Henotsydy Stalina / Norman M. Naimark. – K.: Vydavnychiy dim "Kyevo-Mohylianska akademiia", 2011. – 135 s.
16. Nikolskyi V. M. Represii orhaniv derzhavnoi bezpeky shchodo nimtsiv Ukrainy u 1937 rotsi: kilksni pokaznyky / V. M. Nikolskyi // Voprosy hermanskoi ystoryi: Sb. nauch. tr. / Red. kol.: S. Y. Bobylieva (vidp. redaktor) ta in. – D.: Vyd-vo Dnipropetr. Un-tu, 2001. – S. 51–62.
17. Pasechnik O. A. Rimo-katolicheska tserkov v Kamenets-Podolskoy (Khmelnitskoy) oblasti v 1920-1941 godakh / Pasechnik O. A. – Khmelnytskyi: Izdatel ChP Tsyupak A. A., 2009. – 188 s.
18. Rubleva N. S. Osobennosti sushchestvovaniya nemetskoy katolicheskoy obshchnosti v USSR (1920-1930-e gg.) / Natalya Stepanovna Rubleva // Nemtsy Rossii i SSSR, 1901-1941 gg.: materialy mezhdunar. nauch. konf. (Moskva, 17-19 sentyabrya 1999 g.). – M.: Gotika, 2000. – S.343-351.
19. Rublova N. S. Likvidatsiia v Ukraini iierarkhii Rymo-katolytskoi tserkvy (kinets 1917 – 1937 rr.) / Natalia Stepanivna Rublova // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB. – 2000. – № 2/4 (13/15). – S. 311-331.
20. Rublova N. S. Represii proty "tserkovnykiv" i "sektantiv" v URSR, 1927 – 1939 rr. / Natalia Stepanivna Rublova // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB. – S. 205 – 219.
21. Stronskyi H. Pryrecheniia na movchannia. Rymo-katolytska tserkva v Ukraini v 20-30-i rr. / H. Stronskyi // Liudyna i svit. – K., 1994. – № 3/4. – S. 17–20.
22. Stronskyi H. I. Represii stalinizmu proty polskoho naselennia Ukrainy u 30-i roky: prychny, rozmakh, naslidky / H. I. Stronskyi // Totalitarizm i antitotalitarnye dvizheniya v Bolgarii, SSSR i drugikh stranakh Vostochnoy Evropy (20-80 gody XX st.): Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, Khar'kov, 21–23 sentyabrya 1993. – Kh., 1994. – T. 1. – S. 282–289.
23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO Ukrainy), f. 1, op. 20, spr. 6426, 23 ark.
24. TsDAHO. f. 1, op. 20, spr. 6777, 144 ark.
25. TsDAHO. f. 1, op. 20, spr. 7105, 39 ark.
26. TsDAHO. f. op. 20, spr. 7519, 11 ark.
27. Fesenko I. Kolyshni popy pro sebe ta pro relihiu / I. Fesenko // Bezvirnyk. – 1930. – № 5. – S. 21–25.
28. Chentsov V. V. Dokumenty sovetskikh organov gosudarstvennoy bezopasnosti kak istochnik po izucheniyu problemy politicheskikh repressiy protiv nemetskogo naseleniya Ukrainy v 20-30-e gody / V. V. Chentsov // Rossiyskiye nemtsy: istoriografiya i istochnikovedeniye: materialy mezhdunar. nauch. konf. (Anapa, 4-9 sentyabrya 1996 g.). – M.: Gotika, 1997. – S.347-368.
29. Chentsov V. V. Istoriya v dokumentakh. K materialam o politicheskikh repressiyakh protiv nemetskogo naseleniya Ukrainy v 30-kh godakh KhKh st. / V. V. Chentsov, N.V. Kitruskaya // Ukraina-Germaniya: ekonomicheskoye i intellektualnoye sotrudnichestvo (KhKh-KhKh vv.): materialy mezhdunar. nauch. konf. (Dnepropetrovsk, 2-3 oktyabrya 1997 g.). – Tom 1. – Dnepropetrovsk: NGAU, 1998. – S. 68-78.
30. Chentsov V. V. Tragicheskoye sudby. Politicheskoye represii protiv nemetskogo naseleniya Ukrainy v 1920-1930-e gody / V. V. Chentsov. – M.: Gotika, 1998. – 208 s.
31. Chervonyi teror proty dukhovenstva i viruiuchykh na Skhidnii Volyni (Zhytomyrshchyni) u 20-30-kh rokakh KhKh st. Arkhivni dokumenty ta materialy / Uporiadnyk S. I. Zhyliuk. – Rivne: Volynski oberehy, 2003. – 152 s.
32. Chyrko B. V. Natsmen? Znachyt voroh: Problemy natsionalnykh menshyn v dokumentakh partiinykh i radianskykh orhaniv v 20-30-kh rr. / B. V. Chyrko // Z arkhiviv VUChK, HPU, NKVD, KHB. – 1995. – № 1/2. – S. 95-110.
33. Shakhnovich M. Komu sluzhit "religiya Izrailiya"? / M. Shakhnovich. – L.: Priboy, 1930. – 96 s.
34. Dzwonkowski R. Religia I Kosciol katolicki w ZSRS oraz w krajach I na ziemiach okupowanych 1917 – 1991 / Roman Dzwonkowski. – Lublin, 2010. – 612 s.
35. Kupczak J. M. Polacy na Ukrainie w latach 1921 – 1939 / Janusz M. Kupczak. – Wroclaw: Wydawnictwo uniwersytetu Wroclawskiego, 1994. – 360 s.

Жолоб М. П. Репрессии против верующих и духовенства национальных меньшинств Украины: 30-е годы XX в.

Рассмотрено национальное измерение репрессий против священников, отдельных верующих и их групп на территории Украины в 30-х годах XX века. Определены истинные причины масштабных карательных мер, применявшихся советской властью по отношению к представителям этнических меньшинств Украины, связанных с деятельностью неправославных религиозных общин в ходе коллективизации и во время Большого террора.

Ключевые слова: репрессии, террор, коллективизация, национальные меньшинства, религиозная община, духовенство.

Zholob M. Repression faithful and clergy of national minorities of Ukraine: in the 30th of the twentieth century

Served reason persecution of believers and clergy, who belonged to the Catholic, Protestant and Jewish denominations in Ukraine for 30th of the twentieth century. Due to start mass arrests of believers and clergy on national minorities of Ukraine that period with the deployment of collectivization in the countryside.

Identifies the drives that are used by the government to apply the strictest measures in relation to this category of persons over 30th of the twentieth century. Despite a slight simplification of the image scale of the tragedy, is considered the progress of individual trial and concentrating attention on the types and amounts of punishment with parallel an illustration of imaginary causes. Examples of nominating political accusations against believers, application practice of group litigation and the most cruel punishments such as forced deportation and death. It is shown that the scale and orientation of punitive measures had fundamental differences in some regions of Ukraine, they become unified touch the representatives of all faiths and national minorities of Ukraine.

Most attention is given to Catholics, since the consideration of repression against members of this religious direction distinguishes not only representatives of the clergy and the faithful, but also some members of religious communities. Criterion when considering punitive measures Germans elected government to nationality, not religious affiliation. Using as an example the three not related to each other criminal cases the period of the Great Terror, which were instituted in several supporters Jewish religion showing the same impartial authority to apply penalties against Jews as well as to believers of other nationalities.

The conclusion about the total destruction of the national religious associations, as evidenced by demonstrated facts of the persecution of believers is not only active but also ordinary members of religious groups, charges of anti-Soviet activities and spying for other countries.

Mass repressions, which experienced the believers national minorities Ukraine for 30th, had to design a society by its violent treatment of enemies of the socialist system, including speakers from the most active religious outlook. However, it was retaliation and punishment for not believing anti-religious and anti-Church policy of the government, a way of intimidation, which had to ensure the loyalty of the rest of the population. The repressive policy was deliberately aimed at the physical destruction of the clergy, active believers, those who provide the proper functioning of religious communities, and the creation of conditions in which normal functioning members of these groups became impossible.

Key words: repression, terror, collectivization, minorities, religious communities, clergy.

УДК 271.2(477)"19/20"

Оксана Леонідівна Ластовська
здобувач

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРІВ І ЧЕРНЕЦТВА ЧЕРКАЩИНИ

Аналізується розвиток і стан історіографії питання дослідження історії православних монастирів та чернецтва на Черкащині. Досліджуються основні тенденції та напрями наукових робіт. Акцентується увага на найбільш актуальних проблемах, що висвітлюються сучасною наукою.

Ключові слова: історіографія, монастирі, Черкащина, чернецтво, печери, Православна церква, історик, дослідження.

Регіональна історія складає невід'ємну частину історії України. Вона деталізує перебіг історичних подій, а водночас і дає відповідь на багато ключових проблем. Історія діяльності Православної церкви в Україні так само проектується в регіональній історії, як і в загальноукраїнській чи східноєвропейській. Однак висвітлення цих процесів в історіографічному контексті практично не існує, особливо з огляду на розвиток української історичної науки наприкінці XX – на початку XXI ст. В цьому сенсі важливо звернути увагу на регіональну історичну науку, зокрема на її погляди щодо православних монастирів і чернецтва Черкащини.

Насамперед необхідно відмітити своєрідність Черкаської області. Ця своєрідність децю впливає на розуміння сучасної історіографічної ситуації щодо цього регіону. Область була створена у 1954 р. (на підставі указів Президії Верховної Ради СРСР від 7 січня і 12 лютого) на знак вшанування 300-річчя "возз'єднання" України з Росією. Залишаючи поза увагою наукову оцінку цієї події, зауважимо лише, що до новоутвореної області тоді ввійшли території Київської, Кіровоградської (Златопільський, Кам'янський, Чигиринський р-ни), Полтавської (Золотоніський, Драбівський, Чернобаївський р-ни) та